

Titova vanjskopolitička borba u NOB-u za Istru, Rijeku i Slovensko primorje i jugoslavenska historiografija

Pisane ocjene važnih, važnijih ili minornijih ličnosti uvijek su dvosjekli mač; takva tvrdnja vezana je uz dosadašnje objavljene rezultate — znanstvene, stručne i publicističke — koji često ovise i o određenome političkom trenutku.¹ Nekritički hvalospjevi J. V. Đ. Staljinu bili su svojedobno i u nas mjerilo odanosti borbi protiv nacifašizma, za bolju budućnost, no došlo je vrijeme kada su se javile i prve kritičke ocjene djela toga čovjeka uz kojeg je, između ostalog, i ostao najviše vezan pojam »kulta ličnosti«.² Ali, nije to ništa novo — vjere i vjernika ima u svakom narodu i u svakoj državi, u svakome društvu, samo je pitanje slobode duha, demokratizma, dobrog ukusa itd. da se stvori prava mjera u odnosu prema zaslužnim, znamenitim i drugim pojedincima.

Kad god započinjemo s opisom ili prikazom cjelokupnog opusa ili nekog djela, ili dijela života druga Tita,³ redovito se nalazimo u svojevrstnoj neprilici — kako prići tumačenju izvornog i drugog materijala vezanog uz njega s obzirom na to da smo svi (svaki na svoj način i u svoje vrijeme) Titovi suvremenici;⁴ ali ne samo to: bez obzira na uvjerenja, svi smo mi u SFRJ pod dojmom onoga što je Tito začeo⁵ i — u okviru KPJ i uz oslonac na jugoslavenske narode i narodnosti — stvorio.⁶ Jesmo li, dakle, spremni da prisebno, staloženo, bez udjela emocija, znanstveno već sada ocjenjujemo život i djelo Josipa Broza Tita — obnovitelja KPJ, generalnog sekretara KPJ, rukovodioca NOR-a i socijalističke revolucije, maršala, rukovodioca izgradnje nove Jugoslavije,

¹ Svojedobno je čak i prof. dr. Jaroslav Šidak morao na posebnim stranicama citirati Marxa (str. 24), Engelsa (str. 41—42, 216), Historiju SKP(b) (str. 102), Marx-Engelsa (str. 128, 200) — ako je htio 1948. god. da izađe prvi svezak glasila Povijesnog društva Hrvatske u Zagrebu, danas još uvijek najbolje povijesne periodike — »Historijskog zbornika«.

² O tome je suvišno nabrajati općepoznatu literaturu.

³ Objavljene knjige i brošure o Titu, usp., na primjer, *Marija Sentić*, Bibliografija knjiga i brošura o Josipu Brozu Titu 1941—1980. Rijeka 1981.

⁴ Ne treba zaboraviti da je Tito rođen daleke 1892. godine!

⁵ Ovdje, dakako, ne treba zaboraviti da njegovih poštovalaca ima i u stranome svijetu. Usp., npr. *Arsa Lazarević*, *Slobodan Nešović*: Svijet o Titu. U čast dvadesetpete godišnjice revolucije Jugoslavije. Zagreb 1966; *Mihailo Popovski*, Svet o Titu i našoj revoluciji. Beograd — Novi Sad 1977.

⁶ I pored vrlo velikog broja radova o Titu (usp., npr., bilj. 3) do danas u nas nije objavljena ni jedna jedina znanstvena studija koja bi u cjelini obuhvatila i život i djelo Josipa Broza Tita. Zanimljivo je, npr., spomenuti da su život i djelo rukovodioca Komunističke partije Italije Palmira Togliattija obrađeni u više posebnih izdanja.

čovjeka koji se prvi — i to s uspjehom! — odvažio suprotstaviti jednome Staljinu, rukovodioca samoupravne socijalističke izgradnje, predsjednika SFRJ, predsjednika SKJ, jednog od glavnih tvoraca svjetskog pokreta nesvrstanih, itd., itd.?

Nedavna pojava voluminozne knjige poznatog publicista koja bi, tobože, imala govoriti o Titu i njegovu udjelu u zbivanjima najnovijega povijesnog doba,⁷ te ocjena vrlo uglednog hrvatskog odnosno jugoslavenskog političara koja je izrečena u povodu te publikacije,⁸ otkrivaju kako ima onih koji zaista misle da historiografske ocjene svega onoga što se zbivalo posljednjih pedesetak godina treba prepustiti sudu samo nekoga budućeg, nadolazećeg vremena; drugim riječima, nama kao građanima ne osporava se da smo kadri samoupravnom socijalizmom kreirati sadašnjost i usmjeravati svoje putove u budućnost, ali mi, kao pripadnici sadašnjih generacija historičara, koji smo uglavnom gotovo svi odgojeni, obrazovani i izrasli u ovoj samoupravnoj socijalističkoj Jugoslaviji i koju i sâmi gradimo, prema takvom mišljenju ne samo što nismo marksistički historičari već nismo zreli ni kao stvaraoči, niti smo kadri dati poštenu sud.⁹

Ne bih, za sada, htio ulaziti u polemiku, ni kritizirati takva mišljenja, jer mi se čini da onima koji tako misle nije sasvim poznata bit historiografskog posla;¹⁰ vjerojatno ne mogu ni da prate nagli razvoj i velika dostignuća svjetske a ni naše historiografije u 19. i 20. stoljeću,¹¹ odnosno da su im u ruke dolazile samo edicije sa sadržajima na »distanci«¹² te »štancovane« publikacije.¹³ Ali, što se tiče Titove borbe za naše zapadne krajeve, mogu odlučno zastupati vrlo čvrsto i odavno utemeljeno mišljenje historičara i ostalih: da nije bilo Tita, sumnjam da bi oni iz naših pograničnih krajeva, pa i ja danas, ovdje u Zagrebu i bilo gdje u Hrvatskoj odnosno u Jugoslaviji djelovali i mogli se potpisati svojim imenom i prezimenom na materinjem jeziku¹⁴ — a to je ipak najmanji mogući djelić, najmanje vrijedna posljedica onoga djela što ga je Tito

⁷ *Vladimir Dedijer*, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, sv. 2, Rijeka — Zagreb 1981.

⁸ Jakov Blažević, Izadimo iz kabineta. *Danas*, I, 5, Zagreb 1982. str. 9.

⁹ Usp. suprotna mišljenja starijih i mladih historičara, npr., *Jaroslava Šidaka*, Historiografija. Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980. str. 201—212; *T. Rankar*, *J. Adamček*, *J. Lučić*, *J. Šidak*, *N. Stančić*, *M. Gross*, *V. Oštrić*, *P. Strčić*, *D. Šepić*, Historiografija od 1965. do 1975. za hrvatsku povijest do 1918. Historijski zbornik XXXI—XXXII, Zagreb 1978—79, str. 1—122; poseban broj *Časopisa za suvremenu povijest*, XIV, br. I, Zagreb 1982, Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (s bibliografijama).

¹⁰ U nas je, npr., objavljena vrlo dobra knjiga *Mirjane Gross*, Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi. II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb 1980.

¹¹ Usp. bilj. 9.

¹² »Historijsku distancu« zastupa *V. Dedijer*, n. dj., u sasvim neprimjerenom obliku.

¹³ *J. Blažević*, n. dj., kaže za Dedijera: »On je čovjek pun dojmova i iz njih je često izvodio svoja gledanja. Zašto bi ih on tajio? Naravno, to je malo drugačije od onoga što daje 'štancovana' službena historija.«

¹⁴ U vremenu od 1941. do 1943. godine — u periodu kada su bili okupirani otok Krk, na kojem sam rođen, i Sušak, istočni dio Rijeke, gdje sam živio — ime mi je bilo Pietro, a prezime mi je variralo od slučaja do slučaja: Strcich, Stercich, Starcich, Stechi, Sterchi, Stercic, itd.

učinio na čelu KPJ za Istru, Rijeku, Slovensko primorje i druge do 1941. godine otuđene naše krajeve.¹⁵

Kako je i kakvo mjesto u našoj historiografiji našla ta golema Titova borba u NOB-u za zapadna jugoslavenska područja?

Tâ borba na unutrašnjem planu nije našla povoljno mjesto, iako je ocijenjena, dakako, najvišom ocjenom,¹⁶ niti je došla do izražaja u onakvom opsegu u kakvom to zaslužuje, a naročito s obzirom na to da se ta borba ne može odvajati od vanjskopolitičkih akcija. Uvidom u našu literaturu nisam mogao, barem za sada, utvrditi razlog tome. Naime, građe i sjećanja trebalo bi biti dovoljno, ali kako i koliko je Tito zaista osobno ili neposredno utjecao na razvoj prilika unutar Istre, Slovenskog primorja itd. u toku NOR-a i socijalističke revolucije — to je još uvijek slabo poznato našoj historiografiji, a time i našoj široj javnosti.¹⁷

U vezi s tim spomenut ću da nisu istražena ni proučena čak ni neka kardinalna pitanja, pa kao takav — samo jedan — primjer ističem problem koji naša historiografija nije riješila — kako je došlo do toga da sami Istrani objave u vlastitoj režiji kapitalan akt o sjedinjenju s matičnom zemljom¹⁸ — dokument zaista fundamentalnoga i dalekosežnoga međunarodnog i međudržavnog značenja;¹⁹ po svemu sudeći, to je ujedno i prvi takav akt jednog organa nove jugoslavenske državne zajednice u stvaranju.²⁰ Tim su dokumentom Istrani, naime, stavili pred gotov čin ne samo stranu javnost nego i vrhovne organe NOP-a pa i samoga Tita, ne pitajući — barem koliko se do sada zna — nikoga za dopuštenje, niti pomišljajući na to je li to historijski vrijeme zaista »pravo« doba za takav čin, hoće li nekom organu ili forumu NOP-a pričiniti neprilike ili sl. Istrani su se držali općih prirodnih i historijskih prava narodâ, Lenjinova nasljeđa, te okvirne linije Tita i KPJ zacrtane prije rata i potvrđene u danima ustanka već 1941. godine.²¹ I još nešto — razumljivo je samo po sebi da su u tome povijesnom aktu sami Istrani pravilno ocijenili mjesto, ulogu i prava naših Talijana²² u novoj jugo-

¹⁵ Usp., npr., prikaz dijela te Titove borbe: *Petar Strčić*, Vanjskopolitička borba Josipa Broza Tita za Istru od 1941. do 1945. godine. Prilog za bibliografiju. *Dometi*, XI, 9—10—11, Rijeka 1978, str. 59—84.

¹⁶ Usp. na više mjesta: Tito. Istra—Hrvatsko primorje—Gorski kotar, Rijeka 1977.

¹⁷ Usp. lit. u bilj. 3 i 15.

¹⁸ To pitanje nije uopće spomenuto u zborniku: *Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji. 1943—1968*, Rijeka 1968, koji je u cjelini posvećen prelomnim rujanskim danima 1943.

¹⁹ To je akt Okružnog NOO-a za Istru od 13. rujna 1943. godine (usp. prethodnu bilješku, str. 190).

²⁰ *Ferdo Čulinović*, Državnopravno značenje odluka o priključenju Istre Hrvatskoj odnosno Jugoslaviji. U: *Priključenje*, n. dj., str. 104.

²¹ *Ljubo Drndić*, *Oružje i sloboda Istre 1941—1943*. Zagreb, Pula 1978; knjiga je prevedena te objavljena i na talijanskom jeziku.

²² O sudjelovanju naših Talijana u NOB-u usp., na primjer, *Aldo Bressan*, *Luciano Giuricin*, *Fratelli nel sangue*. Contributi per una storia della partecipazione degli Italiani alla Guerra Popolare di Liberazione della Jugoslavia. Rijeka 1964; *Giacomo Scotti*, *Luciano Giuricin*, *Rossa una stella*. Storia del battaglione italiano »Pino Budicin« e degli Italiani dell'Istria e di Fiume nell'Esercito di Liberazione della Jugoslavia. Rovinj 1975, i Crvena zvijezda na kapi nam sja. Borbeni put talijanskog bataljona »Pino Budicin« i Talijana Istre i Rijeke u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. Rijeka 1979.

slavenskoj zajednici naroda i narodnosti koja se stvarala, jer su djelovali na bazi zasada NOP-a; ali, nije znanstveno proučeno ni razjašnjeno kako je došlo do toga da ZAVNOH dio toga akta u pogledu teritorija cijele Hrvatske izmijeni²³ toliko da je sâm Tito morao intervenirati, pokazujući odlično poznavanje problematike, istakavši da se ne može garantirati nemoguće i neostvarljivo, tj. da se ne može obećati autonomija Talijanima u Hrvatskoj.²⁴

Sasvim je, međutim, drukčija situacija kada je riječ o vanjskopoličkoj borbi Tita za spomenute krajeve. Naime, čini se da je taj dio njegova djela i za nas i za strance mnogo atraktivniji pa i važniji, da se i nama historičarima učinio čak i presudnijim od Titova rada za Istru na unutrašnjem polju. Uglavnom, objavljenih radova ima relativno dovoljno, i onih znanstvenih i stručnih, i onih publicističkih i novinarskih.²⁵ Što se tiče znanstvenog i stručnog doprinosa otkrivanju, proučavanju i objavljivanju rezultata istraživanja, uglavnom treba zahvaliti maru i trudu upornog radnika Vojmira Kljakovića iz Beograda.²⁶ No, ima vrlo vrijednih tekstova i drugih autora, osobito, npr., tekstova Dušana Bibera iz Ljubljane.²⁷ Ima, dakako, još pisaca, naročito onih koji su se bavili vojnim aspektima završnih operacija naše Armije, pa su — jer se u tom slučaju vojni i vanjskopolički aspekt pitanja ne može razdvajati — i oni obratili veću pažnju na Titov osobni doprinos borbi za povratak Istre i drugih krajeva u sastav nove Jugoslavije.²⁸ Izuzetno velika pažnja posvećena je, međutim, samo glavnoj prepriči toj borbi na vanjskopoličkom planu — Britancima; to je i prirodno, jer odgovara povijesnim činjenicama, ali istodobno se malo pažnje posvetilo politici SAD, a naročito Italije kao najzainteresiranije strane; gotovo nikakvu pažnju nismo pridali odnosu SSSR-a, treće velesile, prema tome problemu. U vrlo skromnim granicama osvrnuli smo se i na utjecaj nekih drugih činilaca, npr., na stajališta KP Italije koja nije htjela priznati tekovine NOB-a kada je riječ o Istri i susjednim krajevima.²⁹

²³ ZAVNOH je svoju odluku donio 21. IX 1943. godine. Usp. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske. Zbornik dokumenata 1943, sv. I, Zagreb 1964, str. 397.

²⁴ Mario Mikolić, Neka pitanja iz odnosa ZAVNOH-a prema Istri (rujan 1943 — svibanj 1944). Jadranski zbornik IX, Pula—Rijeka 1975, str. 8; Hodimir Sirotković, Državnopravno značenje odluka NOO-a za Istru, ZAVNOH-a, AVNOJ-a o sjedinjenju Istre s Hrvatskom i Jugoslavijom. *Dometi*, XI, 9—10—11, Rijeka 1978, str. 22. Ti autori samo su upozorili na to pitanje, dok *Ferdo Čulinović*, Državnopravno značenje odluka, n. dj., str. 106—109, uopće ne zapaža nonsens koji je primijetio Tito, odnosno vjerojatno ni ne zna za Titovu intervenciju.

²⁵ Usp. lit. u bilj. 15.

²⁶ Usp. dio važnijih Kljakovićevih radova u lit. navedenoj u bilj. 15, str. 71—72.

²⁷ Usp. neke Biberove radove u lit. navedenoj u bilj. 15, str. 71—72, a naročito treba pogledati njegovu najnoviju knjigu *Tito—Churchill* strogo tajno. Beograd—Zagreb 1981, s lit. na str. 586—587.

²⁸ Na primjer, *Uroš Kostić*, Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945. Ofanziva jugoslovenske 4. armije. Beograd 1978.

²⁹ O odnosu KP Italije prema NOB-u, odnosno prema pitanju Istre u NOB-u, usp. *Metod Mikuž*, Boji Komunistične partije Jugoslavije za zahodne meje (od 1941. do 1945). *Zgodovinski časopis* XII—XIII, Ljubljana 1958—59, str. 5—50; *Mario Mikolić*, Komunistička partija Jugoslavije i Komunistička partija Italije u odnosu na NOP u Istri. *Časopis za suvremenu povijest*, VII, 1, Zagreb 1975, str. 153—174; *Lj. Drndić*, n. dj., na v. mj.

Kakva je karakteristika toga dijela naše historiografije?

I sâm sam proučavao spomenutu problematiku, a i pisao sam o tome području i inače vrlo bogate Titove djelatnosti,³⁰ te mogu meritorno reći da smo svi mi toliko pod dubokim utjecajem njegova djela da dobrohotno ocjenjujemo i prešutno prihvaćamo čak i one inicijative i akcije za koje su drugi bili odgovorni, a koje se zapravo samo pokrivaju Titovim imenom; za neke je akcije danas čak i očito da nisu izvedene prema prvim očekivanjem, pa se može pretpostaviti da nisu dobro ni planirane; a to nije radio Tito osobno. Takav je slučaj, npr., oružana bitka 1945. za Rijeku, naročito za njezin dio na desnoj obali Rječine, koji je između dva svjetska rata držala Kraljevina Italija.³¹ I ta je bitka, međutim, najuže povezana s vanjskopolitičkom Titovom borbom. No općenito, a ne samo u toj velikoj borbi, mi rado ističemo Titovu genijalnost i sl., a ne kažemo podrobnije u čemu se ona sastoji, zadovoljavajući se radije samim konstatiranjem te činjenice i navođenjem dokaza, krajnjeg rezultata, u ovom slučaju — Istra je naša. Međutim, iz Kljakovićevih se radova vidi da Titova strategijska genijalnost i dalekovidnost nije sama od sebe pala s neba;³² dakle, u njegovu djelovanju nema transcendentnosti, ali zato ima zdravog razuma, golemog iskustva, poznavanja situacije, mukotrpnog sabiranja činjenica, stjecanja znanja, ulazaka u rizik, itd. I Biberova najnovija velika zbirka izvora o odnosu Churchill—Tito od 1941. do 1945.³³ to izvanredno lijepo pokazuje, ali dokazuje i to da se Tito vrlo vješto znao boriti i za zelenim stolom, te nadigrati čak i čuvenog i vještog majstora, školovanog i iskusnog državnika velike imperije koja je, doduše, na zalasku, ali još uvijek moćna da nam u posljednji tren gurne i zadrži svoju nogu u vratima istarsko-primorskog pojasa.

I jedan, na prvi pogled, detalj: Churchill u Caserti 1944. želi dobiti potvrđan odgovor, pitajući Tita jesu li njegove jedinice ušle u Rijeku;³⁴ dakako da je Englez pri tome mislio samo na tadašnju Rijeku, na grad na zapadnoj obali Rječine, smatrajući tada i kasnije da je i ona »sjeveroistočni kut Italije«, kako je u razgovorima s Titom nazivao jugoslavenska zapadna područja.³⁵ A Tito nije razmišljao o odgovoru — odmah je replicirao: da, moje jedinice ušle su u Sušak.³⁶ To je fantastična diplomatska finesa najvišeg nivoa, koja može dati i nekoliko odgovora, a neprijatelju čak i mogućnost da kaže kako Tito nije Churchilla obavijestio o tadašnjem pravom položaju; jer, naše jedinice u rujnu 1943. iz ni do danas jasnih razloga zaista nisu oslobodile čitavu Rijeku — nisu

³⁰ Usp. bilj. 15, te: Vanjskopolitička borba Josipa Broza Tita za Istru od 1941. do 1945. godine, Rijeka 1978; iste je godine radnja objavljena i na talijanskom jeziku, isto tako u posebnom izdanju.

³¹ O riječkoj bitki usp. U. Kostić, n. dj., te Radule Butorović, Sušak i Rijeka u NOB, Rijeka 1975.

³² Usp. bilj. 26.

³³ Usp. bilj. 27.

³⁴ D. Biber, n. dj., str. 275.

³⁵ Isto, str. 279.

³⁶ Isto, str. 275.

oslobodile tadašnju Rijeku, tj. grad na desnoj strani Rječine, ali su zaista oslobodile tadašnji Sušak, tj. grad na lijevoj strani Rječine.³⁷ No, Tito je odlično znao pravu situaciju s tim gradom na Rječini³⁸ koji je u povijesti imao tu nesreću da ga razdijeli običan potok zahvaljujući tuđincima;³⁹ odgovor u Caserti zapravo znači još jedan dokaz kontinuiteta Titove misli i djelovanja u pogledu nedjeljivosti i jedinstva teritorija jugoslovenskih naroda i narodnosti, pa tako i u pogledu Rijeke — jedne gradske cjeline, jer je on i 1946. godine, prigodom prvog posjeta tom oslobođenom gradu, doslovce stojeći iznad same Rječine, na novopodignutom mostu rekao da je »za vjekove zbrisana granica koja je umjetno bila postavljena«. ⁴⁰ Ali, ni te Titove riječi, danas uklesane u kamen na mjestu gdje su izgovorene, ni njegovo djelo nisu bili dovoljni — prije nekoliko godina, u tome istome gradu objavljena je knjiga o NOB-u Rijeke u kojoj se čak i u naslovu tvrdi da je i tada — od 1941. do 1945. godine⁴¹ — riječ o dva različita grada, onako kako je to, zapravo, tumačila mađarsko-autonomaška i talijansko-iredentistička koncepcija povijesti Rijeke, negirajući tako cjelokupni prirodni i historijski razvoj grada, samu borbu Riječana i ostalih, a sada pokušavajući demantirati i bit Titova vanjsko-političkog rada u NOB-u u pogledu Rijeke, a time i Istre i ostalih zapadnih područja. Doduše, u ovom slučaju to nikako nije učinjeno u zloj vjeri; do toga je došlo nehotice, zbog nesnalaženja i autora i recenzenta u kompliciranoj i kompleksnoj povijesti grada na Rječini, o kojoj i ta sama knjiga daje obilje vrlo zaista zanimljivih i vrijednih podataka, pa je, gledajući djelo u cjelini, ipak treba prihvatiti kao historiografsko djelo. Ali, iredentisti su se sigurno obradovali što im mi sami pružamo argument: knjiga je dobila i Nagradu grada Rijeke.

Danas imamo prilično čistu, globalnu sliku Titove vanjskopolitičke borbe u NOB-u za Istru, Rijeku, Slovensko primorje i ostale krajeve koje je Italija bila okupirala 1918. god., ne priznajući postojanje Države SHS (sa sjedištem u Zagrebu), ni Kraljevine SHS (sa sjedištem u Beogradu). Tu borbu sve do novijeg vremena, uglavnom, gotovo i nismo povezivali s NOB-om u tim krajevima, jedino bismo redovito, ali samo u načelu, istakli da se Tito u svojoj aktivnosti oslanjao i na borbu narodâ tih krajeva. Teškoće u proučavanju te u stvaranju ocjena i analiza donekle su bile, uz ostalo, i u slaboj dostupnosti dijela izvora, naročito onih u vanjskome svijetu, ali i onih naše provenijencije. Sada se i na tom polju situacija znatno popravila, tako da možemo dati i detaljnije analize i ocjene pojedinih pitanja, odnosa, zbivanja, rada

³⁷ Naša historiografija nije dala odgovor zašto u rujnu 1943. godine nije oslobođen zapadni dio Rijeke. Usp., npr. *R. Butorović*, n. dj.; *Vinko Antić*, Položaj Rijeke od kapitulacije Italije do Drugog zasjedanja AVNOJ-a 8. IX — 29. XI 1943, *Jadranski zbornik VII*, Rijeka—Pula 1969, str. 5—38.

³⁸ Tito je prvi put došao na Rječinu 1925. godine, kada je kretao na rad u susjednu Kraljevicu.

³⁹ Značajan i kapitalan potez učinili su Mađari potkrij 60-ih godina 19. stoljeća, a Talijani 1918. godine — i Budimpešta i Rim nekoliko su decenija držali zapadni dio grada. O tome ima vrlo mnogo poznate literature pa je ne treba ovdje nabrajati.

⁴⁰ Tito, n. dj., str. 37.

⁴¹ *R. Butorović*, n. dj.

pojedinaца, itd., te Tita osobno u cijelom kompleksu povijesnih zbivanja.⁴²

A prilikom davanja ocjena ne treba se bojati pogrešaka, lutanja, traženja, dakle, i spočitavanja. Ali, ako je išta zaista veliko u Titovu djelu, ako išta nikako ne može podlijegati nikakvom kritizerskom prevrednovanju, revalorizaciji, precjenjivanju⁴³ — u ovo čudno doba kada su se pojedinci požurili da dovedu u pitanje Titovo djelo u povijesti tek što je umro — onda je čista situacija s njegovom vanjskopolitičkom borbom za Istru, Rijeku, Slovensko primorje.

U tom je pogledu Josip Broz Tito i kao građanin, i kao Hrvat, i kao Jugoslaven, a ponajviše kao komunist, kao revolucionar i državnik šansu u svome povijesnom vremenu zaista iskoristio onoliko koliko mu je određeni historijski trenutak dozvoljavao — pa čak i više od toga.⁴⁴ I u tome nema mistifikacija, tabua, distanci, i sl., sve je to dio opipljive povijesti, uvijek podložan sudu vremena i historičara u njemu.

Ali: ni najzlonamjerniji kritikant u nas ne može dovesti u pitanje svrsishodnost, karakter i značenje Titova djela u pogledu Istre, Rijeke, Slovenskog primorja, itd., osim, dakako, samo u jednom jedinom slučaju — ako se ne želi svrstati u redove iredentističkih i fašističkih aktivista.

⁴² Mnogo je pripomoglo objavljivanje građe u poznatome Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, koji izlazi već od 1949. godine, zatim u spomenutoj knjizi D. Bibera, itd.

⁴³ Tito nije ni sâm bježao od ocjene historije; usp. što stoji u uvodu prve knjige njegovih Sabranih djela, maj 1926 — avgust 1928, Beograd—Zagreb 1977 (str. 15).

⁴⁴ Usp. bilješku o susretu naših eksperata s Molotovim na Pariškoj konferenciji 1946. godine: *Mijo Mirković*, Tri etničke linije. U: Problemi sjevernog Jadrana. Zbornik Sjevernojadranskog instituta 1, Rijeka 1963, str. 24—25.